

Fra vismann til konge – eller falsk profet

Svein Øverland

psykologspesialist, leder av Nasjonal enhet for rettspsykiatrisk sakkyndighet (NERS)

Denne månedens kronikkforfatter, er psykologspesialist og assisterende seksjonssjef ved Sentral fagenhet, avdeling Brøset, St. Olavs Hospital, og forfatter. Sammen med Arnulf Kolstad, Else-Marie Molund, Ole Jacob Madsen, Siri Gullestad og Karine Skaret er han invitert av Tidsskriftet som fast kronikør. Neste måned: Arnulf Kolstad.

Før jeg ble psykolog, var jeg fattig. Og selv om fattigdom har sine ulemper, gir det også noen fordeler. For meg innebar fattigdommen frihet. Frihet fordi jeg visste at jeg kunne fikse ting uten å måtte betale for dem, og frihet fordi jeg levde uten så mange forpliktelser. Jeg visste at jeg kunne stjele dopapir fra offentlige toaletter og at jeg kunne fiske for å få mat. Jeg har fisket ørret i Vigelandsparken og satt opp snare for trost i Nygårdsparken. Det ga selvsikkerhet, eller det som jeg seinere lærte kalles self-efficacy; jeg lærte at jeg nok skulle klare å løse de problemene jeg møtte.

Kan det ikke likeså godt ha vært Helse-Norge sitt behov for endring av dyptroller som førte til psykologenes økte formelle makt, heller enn vår egen selverklærte viktighet?

Så ble jeg psykolog, og begynte å tjene penger. Ikke så mye i begynnelsen, men likevel gjorde det meg stresset. Det føltes som et stort ansvar. Min første reaksjon var å bruke opp pengene raskest mulig, slik at jeg igjen kunne gjøre det jeg alltid hadde gjort, men med kone og barn gikk ikke det i lengden. Jeg måtte ta mer ansvar, og det endret det meste.

Hva er en psykolog? Hva forbinder folk med psykologer? Hva forbinder pasientene med psykologer? Det er i endring. Nå har psykologer ansvar. Og makt. Formelt ansvar og formell makt. Før, for ikke veldig mange år siden, hadde psykologer også makt, men av et annet slag. I studietiden ble jeg fascinert av Paul Moxness' bok *Angst og Organisasjon*. Boka skildrer arbeids- og maktforhold ved en psykiatrisk avdeling på 70-tallet. Den inneholder flere beskrivelser og betraktninger av legen, psykologen og sosionomens rolle, og hvordan disse rollene skaper en runddans av makt og avmakt. Boka beskriver hvordan strukturen i «samarbeidsmøter» fremmer angst, og hvordan sosionomen på den angitte avdelingen får rollen som syndebukk og narr. Selv opplevde jeg lignende seanser en rekke ganger, og som så mange andre psykologer ble jeg etter hvert dyktig til å manøvrere i dette uformelle maktspeillet. I stedet for å kritisere eller forsøke å forbedre systemet prioriterte jeg å kare til meg min del av makta. Jeg begrunnet/ forsvarte dette med at det var til det beste for pasientene mine.

Så skjedde det noe. I løpet av overraskende få år endret psykologrollen seg. Jeg har vel aldri helt forstått hvordan det skjedde. Men jeg deltok selv i Psykologforeningens ad hoc-nettverk rundt henvisnings- og sykemeldingsrett for psykologer, jeg var med i nysatsingen på psykologledere og deltok i de første helseovgivningskursene for å få vedtakskompetanse. I ung alder hadde jeg plutselig «gått gradene» til seksjonssjef, faglig ansvarlig, og med vedtakskompetanse. Nå var det jeg som skulle fatte tvangsvedtak og prioritere inntak, samt lede sykepleiere og vernepleiere – og til og med legene. I

tillegg var jeg ansvarlig for et driftsbudsjett på 28 millioner kroner. Min kone, en klok kvinne og den som kjenner meg best i hele verden, uttrykte sin forbausede bekymring presist da hun utbrøt «Og du som ikke klarer å få på deg to like sokker om morgenen engang!». Men slik ble det, og det gikk vel rimelig bra også.

Men var jeg fremdeles psykolog? Hva er en psykolog? Er det en som sitter klokt lyttende og nikkende på et lite rom med en pakke våtservietter mellom seg og pasienten? Eller er det en psykiskhelseadministrator og epikriseproduksjonsassistent som tar beslutninger om epikrisetid og pasientenes psykiske helse? Eller en tvangsvedtaksansvarlig som tar de umulige og upopulære beslutningene som ingen andre vil eller kan ta?

Svaret er selvsagt at det finnes like mange måter å være psykolog på som det finnes psykologer. At hver enkelt av oss kan velge hvilken rolle vi tar. At vi er privilegerte, og at vi burde være takknemlige for at det er sånn.

Eller?

Hvis vi går tilbake til min studentlærdom og tidlige inspirasjon fra Moxnes, så er det spennende å bruke hans begrep om dyproller i organisasjoner. En dyprolle viser til en grunnleggende rolle som vi tar eller blir tildelt når grupper av mennesker må forholde seg til hverandre. En dyprolle skapes av ubevisste krefter i et samspill med de behov gruppen eller organisasjonen har. Moxnes har laget en inndeling i 12 dyproller. Jeg skal ikke beskrive alle her, men det er tydelig at den «gamle» psykologrollen passer godt inn i «Vismannen». Denne dyprollen beskrives som «en rådgiver, han stiller spørsmål og han er veiviser. Han er ingen leder, men en veileder. Han tar ingen beslutninger, det overlater han til andre». Men en dyprolle kan endres. En vismann kan for eksempel bli «Konge». Eller «Falsk profet».

Psykologene har stått på barrikadene for psykologrollen. Vi ville ha endring. Og fikk det. De fleste vil vel hevde at overlegen fremdeles er Kongen ved de fleste institusjonene i det psykiske helsevernet, i hvert fall ved «sengepostene» og i «voksenpsykiatrien». Men det finnes flere «psykologkonger» nå enn før, og kanskje har det ført til en utarming av de vise psykologene; de som kunne si det de ville uten å tenke på fremtidig karriere, de som ikke brydde seg om sykehusets kommunikasjonspolicy, og som ga faen i helseforetakets rammekontrakter for produksjonsog kvalitetskrav.

Jeg tror ikke at vi ville endre psykologrollen for vår egen skyld. Jeg tror fremdeles at jeg var (mest) opptatt av å få mer makt fordi jeg ville bruke den til det beste for pasientene mine. Og systemet har endret seg parallelt med at psykologrollen har blitt tydeligere og sterkere. Men har det blitt bedre? Selv om det er mindre av den, har jeg fremdeles litt av ungdommens idealisme og optimisme igjen. Men samtidig har jeg nok blitt mer paranoid enn før. For kan det ikke likeså godt ha vært Helse-Norge sitt behov for endring av dyproller som førte til psykologenes økte formelle makt, heller enn vår egen selverklærte viktighet? At vi har vært nyttige idioter heller enn snille smartinger? At vi har hjulpet helsebyråkratene og politikerne og økonomene og administrasjonen og direktoratene og forvaltningssystemene heller enn pasientene?

Da jeg var fattig, var jeg sikker. Selv om livet var vanskelig, var målet enkelt. Noen ganger tenker jeg at det er sånn med den gamle og nye psykologrollen også.

